

A kisbaconi Benedek Elek Emlékház története

Bardócz Orsolya⁸⁶

A Magyar Népmese Napját 2005 óta szeptember 30-án, Benedek Elek születésének napján ünnepeljük. Nem csoda, hogy erre a napra esik ez a jeles ünnep; születése után 150 évvel is Benedek Eleket tekintjük a legnagyobb magyar mesemondónak, a magyar népmese jelképének, és egyben mindmáig a legismertebb székelynek is.

Regényes élettörténetét első ízben ő maga írta meg az *Édes Anyaföldem* című művében. Halála után nem sokkal fia, Benedek Marczell a *Magyar író tragédiája 1929-ben* című könyvében ismertette munkásságát és életének utolsó éveit. Pár évvel később Vezér Erzsébet doktori disszertációjában próbálta rendszerezni Benedek Elek munkáit, majd Csűrös Emília, aki Elek apó *Cimbora* című gyerekújságának volt a munkatársa, *A kisbaconi fenyők* regényében írt Benedek Elekről. Marton Lili, az egykori Cimbora-unoka, *Elek Nagyapó* című regényében írta meg Elek apó életét és személyes találkozásuk történetét. Az irodalmárok közül Bóka László és Balogh Edgár írt számos ismertetést Benedek Elek munkáiról. Hegedűs Imre János *Benedek Elek monográfiát* jelentetett meg, Szabó Zsolt Elek apó irodalmi levelezéseit négy, illetve Perjámosi Sándor az álnéven publikált cikkeit három kötetben gyűjtötte össze. A különböző Benedek Elek évfordulók alkalmával unokája, Lengyel Dénes és dédunokája, Lengyel László írt életéről regényes tanulmányt. Legutóbb pedig Nagy Nándorral közösen írtuk meg Benedek Elek életrajzát *Emlékalbum* címmel, száz archív fényképpel és dokumentummal kiegészítve.

Az életrajzi írások mellett Benedek Elek emlékének legidőtállóbb hirdetője talán a kisbaconi Benedek-kúria lett, amikor emlékházzá alakult át.

A kisbaconi Benedek-kúria (Mari-lak)

Benedek Elek 1894 és 1896 között a millenniumi ünnepségre készítette el az ötkötetes *Magyar mese és mondavilág*ot. Ezt tartják fő művének, mely azóta is kiapadhatatlan forrása számos különböző címen kiadott Benedek Elek mesekönyvnek. „Nagy lelki örömmel hallok, hogy könyvem a családos házak kedves barátja, s az iskolai oktatásnak segítőtársa lett: hogy nagyok és kicsinyek gyönyörűséggel és haszonnal olvassák. A magyar népé ezért az érdem elsősorban. Az ő lelkének kincsei e mesék. Én csupán a nép mesemondó fia vagyok.” – írta az olvasóknak 1901-ben Benedek Elek Kisbaconból.

Benedek Elek ezer év magyar meséit gyűjtötte össze, s mint mesemondó Elek apó átköltötte, hogy így korszerűsítse az ősi szókinccset. Ezzel az átdolgozással jelentősen hozzájárult a modern irodalmi nyelv megteremtéséhez és terjesztéséhez. A könyvnek nagy érdeme, hogy a félig-meddig elkallódott vagy nehezen hozzáférhető, Magyarország különböző vidékéről származó, többféle nyelvjárásban lejegyzett hatalmas meseanyagot Benedek Elek nyelvileg egységesítette. Az átdolgozás során a „népnyelvet” teljesen átírta, a mondanivalót színesen és izesen visszatükröző székely magyar nyelvre. Ennek a műnek köszönhetően a csodaszép tündérekéről, óriásokról, törpékről és királyokról írt kalandos, furfangos és fordulatos történeteket minden magyar gyermek számára érthetővé, élvezhetővé tette. A rendkívül gazdag mesegyűjtemény Széchy Gyula rajzaival, gyönyörű aranyozott gerincű kivitelben jelent meg. A könyvekben olvasható mesék és mondák elvezettek mindenkit a hetedhét országon túl és az Óperenciás tengeren innét található tündérek világába, ahol a borsszemnyi ökröcskék, aranszörű bárányok és griffmadarak együtt élnek Világszép Ilonkával, Szép Cerceruskával, Táltos Jankóval, Babszem Jankóval és Kacor királlyal, majd tovább kalauzolták az olvasót a vitéz szabólegény és a királykisasszony lakodalmára, akiknek ünnepségén Hencidától Boncidáig folyt a mindenféle földi jó. Befejezésül, a mesék végén tojáshejbe kerekedve és a Küküllőn leereszkedve eljutott az olvasó a történelmi legendák világába, ahol tatár és törökverő vitézek, dúsgazdag királyok vívják csataikat, vagy a mindig igazságos Mátyás király bölcs döntéseiről szóltak a történetek. „Az volt a törekvésem – vallja Benedek Elek –, hogy az általam megírt, s megírandó mesék irodalmi művek hatását tegyék az olvasóra, anélkül azonban, hogy emiatt meghamisítsam a nép észjárásának, mesemondó nyelvének karakterét.” A *Magyar mese és mondavilág* rövid időn belül hatalmas sikert hozott írójának, még életében öt kiadást ért meg, és több mint félmillió

⁸⁶ A szerző Benedek Elek ükunokája.

példányban jelent meg. Ezt igazolják a század eleji statisztikai adatok is, ezekben az időkben Jókai Mór mellett Benedek Eleket tekintették a legolvasottabb magyar íróknak.

Elek apó ezután elhatározta, hogy az öt kötet honoráriumából visszavásárolja azokat a földeket, melyeket szülei pénzzé tettek, és az ő tanítására költöttek. Hazautazott Kisbaconba, kinézte magának a templommal szemközti hegyoldalt. Ezután megtervezte a fenyvest, a leendő családi házat, amely még unokáinak, sőt szépunokáinak is otthont fog adni, aztán nekilátott alkudozni a gazdákkal. A telekvásárlást testvérébátyja – Benedek Huszár Gábor, aki abban az időben a falu jegyzője volt – szervezte és bonyolította le. Nem ment zökkenőmentesen az alkudozás és a vásárlás, mert a székely góbé atyafiak hamar megértették, mit is akar az úrrá lett gazdag rokon, s úgy megkérték a földek árát, hogy néha háromszoros-négyszeres pénzt is kellett fizetni egy-egy darabért. Természetesen a nagyon magas árat kérőkkel Benedek Elek is furfangosan járt el. Nem engedte meg a gazdáknak, hogy átjárjanak az ő földjén, ezért kénytelenek voltak a megadott áron eladni a földdarabot. Végül a darabról-darabra visszavásárolt tizenkét hektáros birtokon (1896-ban) megkezdődött a rég megálmodott kisbaconi kúria megépítése. A házat felesége egyik rokona, Poldesz Richárd építésmérnök tervezte úgy, hogy az a család, az unokák, a barátok és vendégek befogadására, elszállásolására alkalmas legyen. A ház fundamentumát nem messze a falu templomától, a Macskás patak partján ásták meg. Az építési munkálatokat egy Raffay nevezetű mester vezette, aki mellett „kalákázással” a helybeliek dolgoztak, és a munkálatokban a környékbeli falvak lakói is sokat segítettek. Különösen meghatotta Benedek Elek az a jelenet, amikor egymás után fordultak be az udvarra a gránitkövel megrakott magyarhermányi szekerek. Kisbacon is nagyon büszke volt arra, hogy a híres író hazajött házat építeni. A község adta a fát a cserép és a téglák kiégetéséhez, a cseréptető felrakását ugyancsak „kalákába” végezte a falu népe. Gyakran emlegette is Benedek Elek, hogy: *„Ebbe a házba be van falazva a lelkem, a téglákat, melyeknek minden darabja egy-egy könyv, az én véremmel kevert mész ragasztja össze.”* A ház két évig épült, és 1898-ban került tető alá. A pesti lakáshoz képest valóságos kastély lett a nyolcszobás, késő klasszicista stílusban épült, tornácos kúria. Igaz, hogy télen csak két szobát fűtöttek, de nyaranta volt, hogy harmincan ülték körbe a tizennégy méteres ebédlő kihúzható asztalát. Kellott a nagy ház, hogy gyermekei, sőt unokái is megférjenek benne. Akkor már öt gyermeke volt Benedek Eleknek, útban volt a hatodik, s még éltek a szülei is. Azt akarta, hogy miután gyermekei családot alapítanak, akkor is meglegyen mindenkinek a maga szobája. A ház homlokzatán, az oszlopos veranda fölötti háromszögben ma is ott díszleg arany betűkkel felesége, Mari neve, mert hiszen az ő szerető, mindenről gondoskodó lény, támogatása és gazdasági leleményessége nélkül ez a ház soha nem épült volna meg.

Mikor a ház elkészült, kezdetét vette a birtok megmunkálása is, a gyümölcsösben több száz almafát telepítettek, majd sorra ültették a fenyőfa csemetéket, kialakították a gazdasági épületeket. A házhoz vezető út fenyőfái közé Elek apó almafákat ültetett, hadd örvendezzen, aki arra jár. A kert felső részének egyik felében fenyő, a másikban lombhullató fák kerültek. A házat körülvevő hatalmas kertben rövid időn belül mesebeli környezet teremtődött, ahol az erdőrészeket, parkokat és sétányokat rövid versikék mutatták be.

1929-től, Elek apó halála után a kisbaconi Benedek-kúria évekig üresen állott, a család csak nyaranta kereste fel Kisbacont. A rokonság távollétében a falubeliek, illetve távoli rokonok vigyáztak az értékekre, és egy-két kisebb betörést leszámítva a második világháború végére minden szerencsésen megmaradt eredeti formájában. A változás 1944 tavaszán történt. Benedek Elek Flóra lánya, aki Budapesten, a Dohány utcai polgári leányiskolában szépírást és tornát tanított, nyugdíjba vonult, és hazaköltözött Budapestről a kisbaconi családi kúriába. Az 1940-es évek végén a megyei kommunista vezető tanács sokat töprengett azon, hogy milyen listára tegye Flóra kisasszonyt (ahogyan a falubeliek szólították) a 12 hektáros birtokkal és a Benedek kúriával. A román kommunista pártbizottság munkatársai kocsival érkeztek a házhoz, és közölték a végül is kuláknak titulált Flórával, hogy költözzön ki, mert a sokszobás házat gyermekothonná szeretnék átalakítani. (Volt egy pillanat, amikor a házban egy termelőszövetkezeti székház kialakításának gondolata is felmerült.)

Szerencsére azonban Flóra jóra való, eredeti egyéniségének és ebből eredő jó kapcsolatrendszerének köszönhetően valamennyi ilyen ügy rövid időn belül lecsendesedett. A nagy kertet ugyan államosították, de az idősödő Flóra „néninek” megmaradhatott a nagy ház az összegyűjtött meséskönyvekkel, festményekkel, bekötött újságokkal, és a park is, ahol ezentúl éveken keresztül nyugodtan fogadhatta nemcsak a Pestről érkező Benedek Elek leszármazottakat, hanem az Elek apó házat felkereső látogatókat is.

Rövid idő alatt valóságos zárandokhelyé vált a kisbaconi Benedek-kúria. Flóra néni szorgalmazta és szervezte Elek apó emlékének ápolását, s kiemelkedő szerepe volt abban, hogy a kisbaconi házon 1959-ben, Benedek Elek születésének 100. évfordulóján emléktáblát helyezzenek el.

A Benedek Elek Emlékház

Az emlékház létrehozásának gondolatát Balogh Edgár erdélyi író vetette fel először, hozzá csatlakozott Sylvester Lajos, a Kovászna (Háromszék) megyei kulturális bizottság elnöke, Király Károly, a megyei pártbizottság akkori első titkára és a kisbaconi leszármazottak, Flóra néni, Benedek Elek unokája, Bardócz Júlia és férje, Bardócz Dezső kisbaconi iskolaigazgató. *„Ehhez a munkához természetesen olyan megyei vezető egyéniségre is »szükség« volt, mint Király Károly, aki a kor politikai-ideológiai viszonyait és lehetőségeit sajátosan értelmezve lehetőséget teremtett az emlékház-létesítésre, sőt az akkori pártapparátus aktivistáit, személy szerint néhai Daróczi Ferencet és a később Magyarországra áttelepedett*

Mátyás Árpádot is az emlékház létrehozásának szolgálatába állította. Mindezek nélkül a Benedek Elek Kisbaconban található rendkívül gazdag szellemi és tárgyi öröksége, a kúria, a bútorzat, a rengeteg könyv, folyóirat- és kézirat gyűjtemény, a 12 hektáros park és gyümölcsös, az Elek apó által ültetett erdőkaréj, amelyre Flóra néni, mint szeme fényére úgy vigyázott csak szűk körű, családi jellegű érték és kincs maradt volna.” – mesélte Sylvester Lajos

Az emlékház létrehozásához nem volt egyszerű kicsikarni a román kommunista vezetés támogatását, aminek megszerzésére a bukaresti vezető politikusok rendszeres székelyföldi vadászatait használták fel. Király Károly egyik alkalommal Kisbaconon át kísért Ceaușescut kedvenc vadászhelyére, a Dél-Hargitára, s a román kommunista pártvezér „Hogy vagytok, mit csináltok?” kérdésére azt válaszolta, hogy vannak még bajok. Ceaușescu tekintete kérdően nézett rá. „Elégedetlenek az emberek...” – folytatta Király Károly, és elmagyarázta, hogy van ebben a faluban, Kisbaconban egy székely „Ion Creangă” – román meseíró –, aki magyarként is szerette és megbecsülte a románokat, az első világháború után otthagyta Budapestet, és hazaköltözött. A helybéliek emlékházat szeretnének létesíteni. „Létesítetek!” – mondta Ceaușescu. „Jó, jó – válaszolta Király –, de ahhoz hivatalos engedély kell. Mi nem akarunk szabálytalankodni.” – „Küldd be hozzám a papírokat!” – zárta le a témát a rettegett diktátor. Király Károly furfangos közbenjárásának köszönhetően Ceaușescu végül megadta az engedélyt. Mindehhez tehát fontos érv volt, hogy Benedek Elek egyike volt azoknak az íróknak, akik mindig hirdették, tanították és fontosnak tartották az Erdélyben élő magyarok, szászok és románok békés együttélésének, s ezáltal a kultúrák kölcsönös megismerésének fontosságát.

Az emlékház létrehozásával óriási lehetőséget kapott az erdélyi magyarság, hiszen a világháborút követő hosszú, kényszerű hallgatás után először adódott alkalom az összefogásra, és egy nemes cél megvalósítására.

1969-ben, Benedek Elek születésének 110 éves és halálának 40 éves évfordulójára, nagyszabású ünnepség keretében Kisbaconban felavatták a Benedek Elek Emlékházat. Az avatási ünnepélyt Sylvester Lajos vezetésével a Kovászna megyei művelődési bizottság rendezte. 1969. május 25-re, a megnyitó napjára meghívták az erdélyi magyar szellemiség nagyjait, a magyar és román értelmiséget. Egész Erdélyre kiterjedő mozgalom indul meg, Kisbaconba több mint ötezren érkeztek az ország minden tájáról. Részt vett az rendezvényen Sütő András, Kányádi Sándor, Nagy István, Balogh Edgár, Bálint Tibor, Farkas Árpád, Bartalis János, Magyar Lajos, Bajor Andor, Domokos Géza, Bálint Tibor, Bözdi György, Király Károly, Sylvester Lajos és sok más író, értelmiségi, hogy az összesereglett néppel együtt tisztelegjenek Elek apó emléke előtt. Az ünnepséget Balogh Edgár író és Máté János magyarhermányi tudós parasztember, Elek apó ismerőse és lelkes híve nyitotta meg. Balogh Edgár beszéde – miként azt Sütő András feljegyezte – így hangzott: „Gyűjtsük ide Benedek Elek összes írásait, leveleit, képeit, kortársainak és munkatársainak teljes irodalmát, legyen ide tárolva a hazai és nemzetközi folklór minden forráskincse, találjuk meg itt az egykorú sajtót, a gyermeklélektan és pedagógia, népművelés és nemzetiségi közügy alapkönyvészetét, a székely helytörténet anyagát s mindazt, ami e gyűjtemény román megfelelője, párhuzamban a hegyek másik oldalán kibontakozott rokon életművel, az Ion Creangă-anyaggal. Egy ilyen kutatóállomásra kell majd elküldenünk időnként irodalmunk – főleg a gyermek- és ifjúsági könyvszerzők és lapszerkesztők – tehetségeseit, hogy megfiródjának Benedek Elek otthonának légkörében s kóstoljanak vagy egy almát azokról a fákról, melyeket még maga a mester ültetett.” Erre az alkalomra írta Benedek Marcell *Emlékezés* című versét.⁸⁷

Az emlékkiállítás a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum munkatársai, a Flóra néni által gyűjtött anyagból, nyolc szobából kettőben, a nagy ebédlőben és a belőle jobbra nyíló oldalszobában rendezték be. A múzeum vállalta az emlékház fenntartását, a házban lakó Flóra néni pedig a kiállítás felügyeletét.

A nagy ebédlőben kiállított tárgyakkal Benedek Elek életét követhetjük nyomon. Ebben a teremben rendezték egykoron a nagy családi összejöveteleket, ez volt régen az Elek apó névnapjára megszervezett Elek-napi színházi előadások helye. Benedek Elek gyerekei, majd később unokái is titokban színdarabot tanultak be. Legtöbbször Benedek Elek gyermekszíndarabjait adták elő. A legnagyobb sikere mindig a *Többsincs királyfi* házi bemutatójának volt. A kampók, amelyekhez a színfalat rögzítették most is látszanak a falon. Most már itt láthatók a régi családi fényképek, levelek, kéziratok, régi mesekönyvek különböző kiadásai, a *Cimbora*, *Az Én Újságom*, *Az Én Naptáram*, a *Jó Pajtás* újságok bekötött gyűjteményei, a Máté Ferenc vargyasi fafaragó népművész által faragott impozáns csillár, régi használati tárgyak és bútorok, Imets László és Kósa Bálint fametszetei, Szécsi András festménye és az utóbbi években megjelent mesekönyvek példányai. Szintén Máté Ferenc adományozta azt a kopjafát, amelyre ősi székely jelképek nyelvén Benedek Elek életsorsát faragta meg. A kopjafa félhold motívuma azt jelenti, hogy tanult, székely ember volt. A gömb a férfit jelzi, a lámpás pedig azt, hogy másoknak világított, és utat mutatott. A tulipán pedig, hogy házas emberként élte napjait. Ugyanebben a teremben vannak kiállítva a különböző idegen nyelvekre lefordított kötetek és Benedek Elek életéről, munkásságáról szóló egyetemi szakdolgozatok és disszertációk.

Átlépve a kisebbik szobába találjuk Benedek Elek dolgozószobáját, benne az eredeti íróasztalt, mindazokkal a tárgyakkal, amelyek annak idején is ott voltak: toll, pecsét, ezüst cukortartó és az utolsó be nem fejezett levél, rajta a félbemaradt mondattal: „...fő, hogy dolgozzanak...” Az íróasztal mögött, a falon látható az 1901-ben készült Benedek Eleket ábrázoló festmény. Ezt a képet a nagybaconi állami iskola tanítóegyesületének megbízásából készítette Karvaly Mór

⁸⁷ A KéN elektronikus változatában közöljük.

budapesti festőművész. A festményt ünnepélyes keretek között leplezték le, az erdővidéki értelmiség és Benedek Elek szülei jelenlétében. A fal mellett ott áll a könyvszekerénye, amelyben műveinek magyar és idegen nyelvű forrásmunkái találhatóak. A dolgozószobából a hátsó gyümölcsösre és Csíkorra hegyére nyílik kilátás. Nemcsak a ház és az emlékkiállítás, de a park és a kert is mindenhol Benedek Elek emlékét őrzi. A házhoz L alakban vezető, mára már óriásira nőtt fenyősort Benedek Elek és az erdélyi írók közösen ültetették. A közös faültetés felejthetetlen hangulatára Tamási Áron élete végéig kellemesen emlékezett vissza. A hatalmas gyümölcsöskertet és az udvar jellegzetes helyeit – ma is megtalálható kis táblácskákon – Elek apó néhány soros humoros versei jelölik. A kerttel szemközti hegyoldalon, a Romhány oldalában fekszik a falu temetője, ahol Benedek Elek és felesége nyugszik.

Az emlékház megnyitása után hamarosan nagymamám, Bardócz Dezsőné, született Lőrincz Julianna (Juca néni) vette át hivatalosan a hagyaték ápolását, és Flóra nénivel együtt végtelen kedvességgel fogadták, kalauzolták a zarándokhellyé vált Benedek-kúria látogatóit. Bardócz Júlia Elek apó tizedik unokája volt, aki több személyes emléket is őrzött Benedek Elekről. Ő is a negyvenes évek közepén költözött Kisbaconba Csíkszeredából, ahol védőnőként dolgozott egészen 1969 májusáig. Juca nénitől 1978-ban menyee, Bardócz Lehelné Gajzágó Éva vette át, és a Székely Nemzeti Múzeum munkatársaként húsz éven át gondozta az emlékház hagyatékát. Mindent megtett, hogy Elek apó házának, emlékének töretlen népszerűsége megmaradjon. Ekkorra már minden évben látogatók ezrei keresték fel az emlékházat. Akárcsak elődei, édesanyám, Bardócz Éva is mindig készséggel állt az érdeklődő székely kisiskolások, magyarországi látogatók, kolozsvári értelmiségiek, egyetemi kutatók és a világ távoli pontjairól hazatérők rendelkezésére. A múzeumi teendők mellett előadásokban, riportokban népszerűsítette Elek apó munkásságát, és a falu művelődési életének szervezésében is tevékenyen részt vett. Sajnos az emlékház teljes felújítására tett kísérlete a megnyert pályázat ellenére sem valósulhatott meg. Ezt követően 1999-ben a Székely Nemzeti Múzeum és az emlékház kapcsolata megszűnt, az emlékházból magánmúzeum lett. Azóta nagynéném, Szabó Istvánné Bardócz Réka dédunoka vezeti az emlékházat.

Benedek Elek kisbaconi háza száz éve áll őrseget, védi és óvja meseország nyelvét, a gyermekek nyelvét. Hisszük, hogy Elek apó mindenki szelíd nagyapója marad, akinek varázslatosan mesélő stílusa egy évszázad múltán is sok-sok nemzedéket kalauzol el a mesék csodálatos világába.

„Komiszkodás” – Mit mutatnak ifjúsági regények a kortárs zaklatásról?

Szirmai Erika

Jelen írás – korábbi vizsgálódásunkat folytatva – azt járja körül, milyen képpel szembesülnek kiskamasz olvasók népszerű ifjúsági regényekben a *kortárs zaklatás*⁸⁸ jelenségéről.

Az iskolában dolgozó felnőttekről és felnőttektől gyakorta hallható, tapasztalható, hogy felkészületlenek e problémák kezelésére, eszköztelenségről, megkötöttségekről panaszkodnak. Valóban nehéz olyan, önmagában is rendkívül összetett és bonyolult jelenségekkel felvenni a harcot, amelyről magunk is keveset tudunk. Épp ezért fontos saját ismereteink kiegészítése, mely alapot ad arra, hogy másoknak segíthessünk. A hivatkozott eszköztelenség gyakran csupán kis források igénybevételével megszüntethető. Ezek egyik formája lehet az, amellyel a jelenség tematikus feldolgozása elkezdhető: a célzott jelenség irodalmi megjelenéseivel való ismerkedés, azok megbeszélése.

Segíthet a biblioterápia

Hogy az ilyen jellegű, az irodalomban *kurrikulum-alapú* megközelítések részeként alkalmazható eljárásoknak létjogosultsága van, más jelenségekkel kapcsolatban már bebizonyosodott (tematikusan megbeszélések osztályfőnöki órákon). Mindezt kiegészíthetik azok a terápiás eljárások, amelyeket mind a könyvtártudomány, mind a lélektan alkalmaz: az irodalom és a könyvek használatára épülő *biblioterápia* mind általános emberi kapcsolatainkhoz, problémáinkhoz, mind egy-egy konkrét jelenséghez kapcsolódóan terápiásan használható (Doll és Doll 1997; Abdullah 2002; Frasierés McCannon 1991).

Az ezen írásban tárgyalt művek egy kortárs brit író, Jacqueline Wilson művei. Azt, hogy az író regényei

⁸⁸ A zaklatást az agresszív cselekedetek egy fajtájaként, tartós, szándékos, fizikai, verbális vagy kapcsolati módon történő bántásként értelmezzük.